

Ochrana menšinového společníka

Lucie Josková*

Abstrakt: Příspěvek se věnuje problematice ochrany menšinového společníka obchodní společnosti, konkrétně společnosti s ručením omezeným a akciové společnosti. Zaměřuje se přitom na otázky, koho lze v obchodní společnosti považovat za menšinového společníka, proč je třeba menšinového společníka chránit a jaké nástroje k tomu volit. Důraz je kladen na společníky tzv. uzavřených společností, které v české praxi jednoznačně převažují.

Klíčová slova: menšinový společník, ochrana menšinového společníka, uzavřená společnost, většinové rozhodování, nástroje ochrany

Úvod

Potřeba chránit menšinu před neomezenou mocí většiny je dnes obecně uznávána napříč právními odvětvími. Roli hraje i v právu obchodních korporací. Ve společnostech s ručením omezeným a akciových společnostech totiž valná hromada jakožto nejvyšší orgán společnosti rozhoduje většinou. Takový způsob rozhodování se zdá být – slovy Ústavního soudu – pružný a spravedlivý.¹ Zároveň však zpravidla znamená, že přijaté usnesení odporuje vůli části společníků, kteří obvykle bývají označováni jako menšinová. Cílem tohoto příspěvku je odpovědět na otázky: 1) kdo je v obchodní společnosti menšinovým společníkem, 2) proč je třeba menšinového společníka chránit a 3) jaké nástroje k tomu volit.

1. Ochrana menšinových společníků: klíčový problém uzavřených společností

Téma ochrany menšinových společníků se na první pohled může jevit jako nezajímavé a okrajové, s malým praktickým dopadem. Takový závěr by však byl předčasný. Představme si následující situaci:

Dlouholetí přátelé pan Malý, paní Procházková a pan Veselý se rozhodnou společně podnikat. Založí proto společnost s ručením omezeným, ve které má každý z nich třetinný podíl a s ním spojená hlasovací práva. Zároveň jsou všichni tři ustaveni jednatelem. Několik let vše funguje podle očekávání: díky nasazení jednatelů a příznivým hospodář-

* Doc. JUDr. Lucie Josková, Ph.D., LL.M., katedra obchodního práva Právnické fakulty Univerzity Karlovy. E-mail: lucie.joskova@prf.cuni.cz. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1450-2864>. Příspěvek je mírně upravenou verzí habilitační přednášky přednesené na zasedání vědecké rady Právnické fakulty Univerzity Karlovy dne 18. 4. 2024. Tomuto účelu odpovídá i forma příspěvku.

¹ Nález Ústavního soudu ze dne 21. 10. 2008, sp. zn. IV. ÚS 1735/07.

ským podmínkám společnost dosahuje zisku, který je rovným dílem rozdělován mezi společníky. Poté vztahy mezi paní Procházkovou a panem Malým prudce ochladnou, zato vztah paní Procházkové a pana Veselého je více než přátelský. Změny v osobním životě se promítají i do fungování společnosti. Nejdříve paní Procházková a pan Veselý dosáhnou odvolání pana Malého z funkce jednatele. Následně vahou svých hlasů opakovaně prosadí, že dosažený zisk nebude rozdělen mezi společníky, ale ponechán ve společnosti. Krom toho neváhají využívat majetek společnosti pro své potřeby či potřeby svých blízkých. Společnost tak například pronajme své volné prostory sestře paní Procházkové za cenu hluboko pod tržním nájmem. Ve výsledku se tak pan Malý ocitá v situaci, kdy nemá reálný vliv na fungování společnosti (není jednatelem a na valné hromadě je vždy přehlasován), ani mu ze společnosti neplynou žádné příjmy (společnost nerozděluje zisk a – na rozdíl od zbývajících společníků – nedostává odměnu za výkon funkce jednatele). Rád by za těchto okolností svou účast ukončil a podíl prodal, ale zbývajících dva společníci odmítají udělit zákonem vyžadovaný souhlas s převodem podílu.

Možná se zdá tento příklad příliš učebnicový. Skutečností nicméně je, že popsany skutkový stav je inspirován případy ze soudní praxe.² Pro obchodní společnosti jsou totiž spory příznačné a jsou všudypřítomné. Ke konfliktům přitom dochází mezi společníky navzájem, mezi statutárním orgánem a společníky, ale i mezi společníky, statutárním orgánem a dalšími osobami, např. věřiteli či zaměstnanci.

Hlavní účastníci sporů se přitom v jednotlivých typech obchodních společností liší. Spory mezi menšinovými a většinovými společníky jsou charakteristické pro tzv. uzavřené společnosti (*closely held companies*). To jsou společnosti s nízkým počtem společníků, mezi nimiž jsou obvykle úzké vazby (přátelské či rodinné) a jejichž podíly jsou obtížně převoditelné.^{3, 4} Konflikty mezi většinovými a menšinovými společníky jsou pro uzavřené společnosti natolik příznačné, že jsou označovány za Achillovu patu uzavřených společností.⁵ Naproti tomu pro tzv. otevřené společnosti je typické, že nejvýraznější konflikt se odehrává mezi managementem (volenými orgány) a společníky; klíčový je v této souvislosti pojem *principal-agent problem*.

V našem právním prostředí jednoznačně převládají uzavřené společnosti. Při pohledu na statistická data zjistíme, že v České republice je více než 500 tisíc společností s ručením omezeným.⁶ Ačkoliv zákon maximální počet společníků nelimituje, v praxi okruh společníků zpravidla nepřekračuje pět osob. Relativně vysoký je rovněž počet akciových

² Příklad byl vytvořen na základě skutkového stavu rozhodnutí Zemského soudu v Braniborsku (OLG Brandenburg) ze dne 31. 3. 2009, sp. zn. 6 U 4/08 a rozhodnutí Krajského soudu v Barceloně (Audiencia Provincial de Barcelona) ze dne 7. 5. 2014, sp. zn. SAP B 5381/2014.

³ Pro uzavřené společnosti jsou charakteristické následující znaky: 1) malý počet společníků, 2) úzké vazby mezi společníky (rodinné, přátelské), 3) omezená převoditelnost podílů a faktická neexistence trhu s podíly a 4) aktivní zapojení společníků do řízení společnosti.

⁴ HOFMANN, Ch. *Der Minderheitsschutz im Gesellschaftsrecht*. Berlin: De Gruyter, 2011, s. 17.

⁵ BACHMANN, G. – EIDENMÜLLER, H. – ENGERT, A. – FLEISCHER, H. – SCHÖN, W. *Regulating the Closed Corporation*. Berlin: De Gruyter, 2014, s. 29, 31.

⁶ Počet společností s ručením omezeným není součástí databázi Českého statistického úřadu, a proto je třeba využívat odhady soukromých subjektů. Podle statistických údajů zpřístupněných společností FinStat, s. r. o., existovalo např. v září 2022 v ČR 512.546 společností s ručením omezeným, přičemž jejich počet stále stoupá. Viz Vývoj popularity různých právních forem při zakládání firem v České republice. In: *FinStat* [online]. 2022 [cit. 2024-07-16]. Dostupné z: <https://finstat.cz/analyzy/vyvoj-popularity-ruznych-pravnich-forem-pri-zakladani-firem-v-ceske-republice>.

společností (cca 27 tisíc),⁷ přičemž jen zlomek z nich nabízí akcie veřejnosti a má rozsáhlou akcionářskou strukturu. Většina českých akciových společností tak naplňuje definici uzavřených společností. Z uvedeného je zřejmé, že počet tzv. uzavřených společností se v České republice pohybuje ve statisících. Z toho plyne, že konflikty mezi společníky jsou každodenní realitou a problematika ochrany menšinových společníků nepředstavuje jakousi akademickou libůstku, ale má značný, ryze praktický význam.

Vzhledem k četnosti uzavřených společností v českém právním prostředí se v další části příspěvku omezím na ochranu menšinových společníků v uzavřených společnostech.

2. Vymezení menšinového společníka

Při zkoumání problematiky ochrany menšinových společníků je nezbytné nejdříve odpovědět na otázku, kdo vůbec je menšinovým společníkem. Podle obecně akceptované definice je za menšinového společníka považován ten, kdo má „*velmi malý, či dokonce žádný vliv*“ na rozhodování obchodní společnosti.⁸

Vzhledem k tomu, že společníci kapitálových společností uplatňují svůj vliv na rozhodování společností především na valné hromadě, platí, že nepřekračuje-li podíl společníka na hlasovacích právech 50 %, nemůže mít jistotu, že vahou svých hlasů prosadí svoji vůli. Ocítá se tak v roli potenciálního menšinového společníka.¹⁰

Zda se jeho status „potenciálního“ menšinového společníka změní na status „skutečného“ menšinového společníka, tedy na osobu, která má velmi malý či žádný vliv na rozhodování společnosti, závisí především na dvou skutečnostech. Tou první je velikost podílů (a s nimi spojených hlasovacích práv) ostatních společníků. Tou druhou jsou potom osobní vztahy mezi společníky. Zatímco velikost podílů je relativně stálá, vztahy mezi společníky se v čase mohou měnit. Z tohoto důvodu může v průběhu trvání společnosti docházet ke změnám z potenciálního menšinového společníka na skutečného menšinového společníka (a naopak).

Disponuje-li tedy pan Malý z výše uvedeného příkladu třetinovým podílem ve společnosti (a jemu odpovídajícím hlasovacím právům), je potenciálním menšinovým společníkem. O tom, zda bude skutečným menšinovým společníkem, však rozhodují reálné poměry ve společnosti. Pokud zbývající dva společníci při výkonu společnických práv postupují společně, pan Malý fakticky nemůže ovlivňovat dění ve společnosti a je proto skutečným menšinovým společníkem. Pokud by se však opět sblížil s paní Procházkovou, v postavení skutečného menšinového společníka by se místo něj mohl ocitnout pan Veselý.

⁷ K 31. 12. 2023 dosáhl počet akciových společností 27 170. Viz Veřejná databáze. In: Český statistický úřad [online]. [cit. 2024-07-16]. Dostupné z: https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jspx?_af=VYSTUP-OBJEKT&z=T&f=TABULKA&skupid=2747&katalog=33695&pvo=ORG01D001&pvo=ORG01D001&v=v7__null__null__null#w=.

⁸ ČERNÁ, S. – ŠTENGOVÁ, I. – PELIKÁNOVÁ, I. a kol. *Právo obchodních korporací*. 2. aktualizované a doplněné vydání, Praha: Wolters Kluwer, 2021, s. 142.

⁹ Podíl na hlasovacích právech zpravidla odpovídá velikosti podílu. Odlišná řešení jsou nicméně možná (mohou existovat např. podíly bez hlasovacích práv, podíly s násobnými hlasovacími právy apod.).

¹⁰ To nicméně automaticky neznamená, že společníkem, který díky váze svých hlasů reálně rozhoduje o fungování společnosti, je pouze společník, který má více než 50 % hlasů. Ve společnostech s výrazně rozptýlenou společnickou strukturou stačí i výrazně menší podíl. Velmi zřetelné to bylo po tzv. kupónové privatizaci.

3. Důvody ochrany menšinového společníka

Při hledání odpovědi na otázku, proč je menšinového společníka třeba chránit, se vrátíme k úvodnímu příkladu.

Když se pan Malý rozhodoval, jakým způsobem realizuje svůj podnikatelský nápad, měl řadu možností. Mohl podnikatelskou činnost realizovat samostatně buď jako podnikatel-fyzická osoba, nebo jako společník jednočlenné společnosti. Jestliže se rozhodl podnikat¹¹ společně se svými přáteli, mohl si zvolit veřejnou obchodní společnost, která je založena na principu jednomyslnosti; v takovém případě by k popsanému útlaku ze strany ostatních společníků nemohlo dojít. Pokud se rozhodl pro společnost s ručením omezeným založenou na principu většinového rozhodování, svobodně podstoupil riziko, že se ocitne v postavení skutečného menšinového společníka. Je zřejmé, že při rozhodování o tom, zda se stane společníkem společnosti s ručením omezeným, se jeho vůle mohla uplatnit v plném rozsahu.

Princip autonomie vůle mohl pan Malý rozvinout i při uzavírání společenské smlouvy. Měl možnost vyjednat si podmínky, které by ho chránily pro případ, že by se v budoucnu ocitl v roli skutečného menšinového společníka. Mohl např. navrhnout, aby do společenské smlouvy bylo začleněno ustanovení, že dosáhne-li společnost zisku, bude alespoň jeho polovina rozdělena mezi společníky. Mohl si rovněž vyjednat, že právo jmenovat a odvolávat jednoho z jednatelů náleží jemu,¹² a zamezit tak tomu, aby byl z funkce jednatele odvolán proti své vůli.¹³

Ocitl-li se tedy pan Malý v pozici, kdy je vystaven útlaku ze strany ostatních společníků, jedná se o důsledek jeho svobodného jednání, realizace jeho vůle. Přesto nám právní instinkt nedovolí uzavřít, že menšinového společníka není třeba chránit.

Předně nelze očekávat, že by se ve společenské smlouvě podařilo zakotvit opatření, která by společníka kompletně chránila pro případ, že by se stal skutečným menšinovým společníkem. Lidská vynalézavost, jak poškodit jiného, je totiž téměř bezbřehá.

Krom toho je jedním z účelů práva zajištění rozumného a spravedlivého uspořádání právních vztahů.¹⁴ Nezbytným předpokladem takového uspořádání je respektování zájmů všech účastníků daného vztahu. Pokud se proto společník ocitne v postavení skutečného menšinového společníka, tedy „v pozici, kterou sám není schopen ovlivnit nebo kontrolovat“, ¹⁵ jinak řečeno, ocitne-li se v pozici slabšího, je třeba chránit i jeho zájem a nelze mu odepřít ochranu. To platí, přestože se v daném postavení ocitl výlučně v důsledku realizace autonomie své vůle.

Konečně pro ochranu menšinových společníků mluví též právně politické hledisko. Uzavřené společnosti jsou s ohledem na jejich počet pro národní hospodářství extrémně

¹¹ Tento pojem je zde používán při vědomí, že společník obchodní společnosti není podnikatelem.

¹² Zde by se nejlépe nabízelo vtělení tohoto práva do podílu, tj. vytvoření podílu s vysílacím právem.

¹³ V praxi zakladatelé úpravě preventivních opatření mnoho pozornosti nevěnují. Příčiny jsou dvě. Zaprvé, zakladatelé jsou často přáteli či příbuznými a možnost budoucího konfliktu jim vůbec nepřijde na mysl. Zadruhé, i kdyby riziko budoucích sporů předvíдали, mnohdy nedisponují prostředky, jež by jim umožnily vyhledat odbornou pomoc. Srov. MOLITOR, M. K. Eat Your Vegetables (Or at Least Understand Why You Should): Can Better Warning and Education of Prospective Minority Owners Reduce Oppression in Closely Held Businesses? *Fordham Journal of Corporate & Financial Law*. 2009, Vol. 14, No. 3, s. 492.

¹⁴ Srov. např. nález Ústavního soudu ze dne 2. 12. 2019, sp. zn. II. ÚS 14/18.

¹⁵ ELIÁŠ, K. a kol. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*. Ostrava: Sagit, 2012, s. 11.

důležité. Odepření ochrany menšinovým společníkům by přitom mohlo negativně ovlivnit ochotu osob realizovat svou hospodářskou činnost tímto způsobem.

4. Nástroje ochrany menšinových společníků

Nakonec je třeba zjistit, jakým způsobem má být menšinový společník chráněn.

Mechanismy k ochraně menšinových společníků mohou být (a v praxi též jsou) velmi různorodé. Menšinové společníky primárně chrání veškerá pravidla, které jsou určena k ochraně společnosti. Dojde-li totiž k poškození společnosti, automaticky to znamená snížení hodnoty podílu (jakéhokoliv) společníka.

Vedle toho existují pravidla, která bezprostředně cílí na ochranu menšinového společníka. Patří mezi ně požadavky na kvalifikované většiny pro rozhodování valné hromady, zastoupení menšiny ve volených orgánech společnosti či povinnost rovného zacházení ze strany společnosti.

Jak je ovšem zřejmé z úvodního příkladu, často je taková ochrana nedostatečná. Právo proto musí menšinovým společníkům poskytnout konkrétní nástroje, kterými se budou brát o svá práva.

Síla většiny se v obchodních společnostech prosazuje nejčastěji v podobě usnesení valné hromady. Máme-li proto hovořit o efektivní ochraně menšin, je nezbytné menšinovému společníkovi přiznat právo usnesení valné hromady napadnout a usilovat o jeho zvrácení.

Většinový společník však může prosazovat svoji vůli i mimo valnou hromadu. V uzavřených společnostech je většinový společník často sám statutárním orgánem a může v této pozici přijímat rozhodnutí, která odporují zájmům menšinového společníka a někdy i zájmům společnosti.¹⁶ Tak tomu bylo i v našem příkladu, kdy jednatelka pronajala prostory společnosti osobě blízké za cenu, jež neodpovídá tržnímu nájmu. Bylo by možné uvažovat o právu menšinového společníka napadnout rozhodnutí statutárního orgánu, to by ovšem vedlo k narušení dělby moci ve společnosti. Ze štítu určeného k ochraně menšinového společníka by se stala útočná zbraň. Menšinový společník se proto v těchto případech musí spokojit s právem domáhat se za společnost náhrady újmy, která byla jednáním většinového společníka společnosti způsobena, tj. využít společnickou žalobu.

Útlak ze strany většiny však může dosáhnout takové intenzity, že ochrana pomocí výše popsaných nástrojů nestačí. Menšinový společník zpravidla není z časových a finančních důvodů schopen vést paralelně několik řízení k ochraně svých práv. Ani pan Malý z našeho příkladu pravděpodobně nemá zdroje ani čas domáhat se náhrady škody způsobené společnosti nevýhodným pronájmem či opakovaně žalovat na neplatnost usnesení valné hromady o nerozdělení zisku mezi společníky.

Má-li být proto ochrana menšinového společníka kompletní, je nezbytné, aby mezi nástroje ochrany patřilo i právo menšinového společníka jednostranně ukončit svoji účast ve společnosti proti vůli většiny a za ekonomicky spravedlivých podmínek, tedy za protiplnění, které odpovídá reálné hodnotě jeho podílu.

¹⁶ Ovšem i v situaci, že většinový společník není statutárním orgánem, vahou svých hlasů o obsazení statutárního orgánu rozhoduje. Není pochyb o tom, že hrozba odvolání motivuje statutární orgán, aby při svých rozhodnutích zohledňoval především zájmy většinového společníka.

Závěr

Závěrem mi dovoluje shrnout odpovědi na otázky, které byly položeny v úvodu příspěvku. Při jejich hledání byl důraz kladen na uzavřené společnosti, které v České republice jednoznačně dominují.

První otázka zněla, kdo je menšinovým společníkem. Potenciálním menšinovým společníkem je každý, jehož podíl na hlasovacích právech nepřekračuje 50 %. Skutečným menšinovým společníkem se ale taková osoba stává až v případě, že jí reálné poměry ve společnosti brání prosadit její vůli. V uzavřených společnostech jsou přitom reálné poměry často odvislé od osobních vztahů mezi společníky.

Dále bylo zkoumáno, proč je třeba menšinového společníka chránit. Přestože se osoba do postavení menšinového společníka dostává výlučně v důsledku realizace své vůle, ve výsledku se ocitá v pozici slabšího. Odepřít takové osobě ochranu by popíralo jeden z účelů práva. Navíc by to bylo neúnosné i z právně politického hlediska, neboť uzavřené společnosti představují významného aktéra národní ekonomiky a účast v nich je třeba podporovat (a chránit).

Poslední otázka byla, jaké nástroje ochrany společníkovi poskytnout. Pokud má být ochrana menšinového společníka efektivní, musí mít právo usilovat o zvrácení usnesení valné hromady. Proti rozhodnutí ostatních orgánů mu žalobní právo nepřísluší, částečné ochrany ovšem může dosáhnout pomocí společnické žaloby. Ochrana menšinového společníka však bude komplexní pouze v případě, že společníkovi bude zároveň umožněno jednostranně ukončit účast ve společnosti.

Protection of the Minority Shareholder

Lucie Josková (<https://orcid.org/0000-0003-1450-2864>)

Abstract: The paper deals with the issue of protection of minority shareholder of a business company, namely a limited liability company and a public limited company. It focuses on the questions of who can be considered a minority shareholder in a business company, why it is necessary to protect a minority shareholder and what instruments to choose for this purpose. Emphasis is placed on the shareholders of so-called closely-held companies, which clearly prevail in the Czech practice.

Keywords: Minority shareholder, protection of minority shareholder, closely-held company, majority decision making